

Tiếng hát át tiếng bom

Ghi chép: ĐĂNG HUỖNH

Trong những ngày cả nước kỷ niệm 40 năm Ngày giải phóng miền Nam, thống nhất đất nước, chúng tôi tìm gặp những nghệ sĩ của Đoàn Văn công Cần Thơ (VCCT)- những người đã cống hiến tuổi xuân và tài hoa cho cuộc kháng chiến chống Mỹ. Hòa bình hôm nay ghi dấu ấn của họ: can trường trên mặt trận văn nghệ, sáng tạo nghệ thuật giữa bom rơi đạn nổ, để mang tiếng hát, lời ca, điệu múa... hun đúc tinh thần đồng bào và chiến sĩ tiến tới ngày toàn thắng.

Hơn nửa thế kỷ nhìn lại, những nghệ sĩ chiến trường năm nào vẫn quả quyết: “Nếu thời gian có quay trở lại, vẫn chọn làm văn công để mang nghệ thuật phụng sự Tổ quốc”.

Bài 1: Những dấu ấn sâu đậm

Trước hiệu quả ngày càng lớn của các hoạt động văn hóa- nghệ thuật trong công tác tư tưởng, cuối năm 1959 - đầu năm 1960, VCCT được “khai sinh”. Thành lập giữa lúc cuộc kháng chiến bước vào giai đoạn khốc liệt, với sự chỉ đạo sâu sát của Ban Tuyên huấn Tỉnh ủy Cần Thơ, cùng tinh thần lao động nghệ thuật vì cách mạng, VCCT luôn cất cao tiếng hát hướng đến hòa bình.

Khi văn nghệ trở thành “vũ khí”

Ông Lê Quang Kiên (tức Ba Kiên, Bàu Hẹ), nhạc sĩ Phạm Hồng Thái (tức Thanh Bình, Ba Xệ) những nghệ sĩ đầu tiên của VCCT, vẫn nhớ không khí văn nghệ cách mạng sôi nổi từ sau Cách mạng tháng Tám 1945. Hoạt động này mạnh nhất ở Nhon Ái, Nhon Nghĩa (nay thuộc huyện Phong Điền). Nhạc sĩ Ba Xệ, nay đã 83 tuổi, nguyên Trưởng Đoàn VCCT, nhớ lại: Khoảng năm 1945, tỉnh Cần Thơ đã có Đội Tuyên truyền lưu động, nổi bật với vở kịch nói “Thiếu sinh thời loạn” của cố soạn giả Điêu Huyền- khắc họa hình ảnh những em bé anh hùng giữa thời chiến. Nhân Tổng Tuyển cử Quốc hội Việt Nam khóa đầu tiên tháng 1-1946, đội đi diễn ở Trà Ôn, Cầu Kè rồi về Châu Thành, Ô Môn... để tuyên truyền, giúp nhân dân hiểu rõ về Mặt trận Việt Minh, đường lối đoàn kết dân tộc của cách mạng Việt Nam. Thế nhưng sau đó không lâu, chiến sự căng thẳng, Đội Tuyên truyền lưu động tan rã. Ông Ba Xệ vẫn nhớ, chuyến lưu diễn cuối cùng của đội ở Cờ Đỏ, diễn vở ca kịch “Giọt máu

lạc dòng” kể về một địa chủ giặc ngô cách mạng nhưng lại có con làm tay sai cho giặc.

Trong ký ức của ông Ba Kiên vẫn vẹn nguyên khoảng thời gian 1950-1956, ở Nhơn Nghĩa thành lập Ban Đờn ca tài tử xã, do ông quản lý. Ban thường diễn đàn xen những tiết mục tuyên truyền cách mạng. Các thành viên trong Ban Đờn ca tài tử chủ yếu là nông dân, nên ông Ba Kiên hướng dẫn anh em trồng họ vừa mưu sinh, vừa tạo kinh phí hoạt động. “Mỗi người trong ban đều trồng vài ba liếp họ, mỗi liếp khoảng 6 tầm đất. Tôi “chết danh” Bàu Họ từ đó”, ông Ba kể.

Trong suốt quá trình hình thành và phát triển, VCCT luôn hoàn thành nhiệm vụ cách mạng. Trong ảnh: VCCT biểu diễn phục vụ Đại hội Chiến sĩ Thi đua và Dũng sĩ tỉnh Cần Thơ lần thứ 9-1973 tại Bà Bái - Phụng Hiệp. (Ảnh do nghệ nhân Thanh Liêm cung cấp).

Dù chỉ là những đội văn nghệ nhỏ lẻ nhưng mỗi lần biểu diễn, bà con đến xem đông, ghe xuồng đậu chật bên sông. Từ đó, để tăng cường công tác tư tưởng cho Đờn Khởi năm 1960, Tỉnh ủy Cần Thơ chủ trương thành lập Đoàn VCCT. Ông Huỳnh Thương, nguyên cán bộ Tuyên huấn Cần Thơ thời chống Mỹ, nguyên Chủ tịch HĐND tỉnh Cần Thơ, cho biết: “VCCT ra đời vừa đáp ứng đời sống tinh thần của đồng bào, vừa khơi gợi lòng yêu nước, quyết tâm đánh Mỹ. VCCT còn có nhiệm vụ phản công mọi luận điệu xuyên tạc, chiến tranh tâm lý của các thế lực thù địch nhằm vào cách mạng ta”.

Tỉnh ủy Cần Thơ đã giao đồng chí Vũ Thanh Tâm- tức Sáu Thanh, soạn giả Quốc Thanh- từ Ban Tuyên huấn huyện Ô Môn về nhận nhiệm vụ thành lập và làm Trưởng đoàn VCCT. Soạn giả Quốc Thanh đã tập hợp cán bộ, văn nghệ sĩ thời kháng Pháp cùng Đội Ca Múa xã Trường Long. Nhạc sĩ Ba Xệ nhớ lại, lúc mới thành lập, đoàn chỉ có khoảng 9 người chủ chốt: soạn giả Quốc Thanh làm Trưởng đoàn viết kịch bản sân khấu; soạn giả Hoàng Hà làm Phó đoàn kiêm viết kịch bản ca cảnh, cải lương; nhạc sĩ Ba Xệ sáng tác tân nhạc và đàn ác-coóc-đê-ông; ông Ba Kiên là nghệ sĩ và đàn dựng cải lương; ông Trọng Hùng (tức Mười Một) đờn kim; nghệ sĩ Trần Văn vừa viết tuồng vừa đờn cò; nhạc công Thanh Phước đờn măng-đô-lin; cùng hai nghệ sĩ là cô Hai Nhơn Ái và Hoàng Sương. VCCT tuy ít người nhưng hoạt động bài bản, tính nghệ thuật và sức sáng tạo cao,

mỗi chương trình văn nghệ phục vụ đều có tân nhạc, cổ nhạc đan xen, hầu hết do các nhạc sĩ, thầy tuồng trong đoàn sáng tác.

Tiếng vang đầu tiên

Ông Ba Xệ kể lại, những ngày đầu năm 1960, soạn giả Quốc Thanh sáng tác một số tác phẩm, triển khai nghệ sĩ diễn viên tập dượt bí mật tại kinh Hàng Xoài, xã Tân Hòa, huyện Châu Thành. Sau khi tập dượt thành thực, VCCT đã có buổi ra mắt ở một con kinh nhỏ thuộc xã Nhơn Nghĩa (gần Rạch Sung, xã Nhơn Nghĩa, huyện Phong Điền ngày nay). “Bên cạnh một số bài hát hồi 9 năm kháng Pháp như “Tâm Vu”, “Cương quyết ra đi”, “Đời sống mới”, VCCT còn có các tiết mục mới: “Quan Công bắt Diệm”, “Búa- cuốc- phảng”, “Điều hò cò lả”, “Thầy Mỹ trò Ngô”... thu hút đông đảo bà con đến xem”- ông Ba hồi tưởng. Để lại ấn tượng mạnh cho khán giả là ca cảnh “Thầy Mỹ trò Ngô”, lên án chế độ độc tài Ngô Đình Diệm.

Chương trình văn nghệ quy mô đầu tiên của VCCT diễn ra đầu năm 1961, trong lễ ra mắt Ủy ban Mặt trận Dân tộc Giải phóng miền Nam Việt Nam tỉnh Cần Thơ tại vàm So Đũa, xã Thạnh Xuân, huyện Châu Thành. Đoàn đã huy động hơn 50 anh chị em hoạt động nghệ thuật địa phương tham gia, trong đó một số tiết mục được chú ý như: “Hoan hô Mặt trận Giải phóng Dân tộc”, “Chén cháo Chí Linh” (tức “Mười năm gian khổ”) và vở cải lương “Võ Thị Sáu”. Buổi văn nghệ đã thu hút trên 20 ngàn đồng bào, trong đó có nhân dân vùng đô thị, vùng địch tạm chiếm... Ông Ba Xệ kể: “Xéo điếm diễn là đờn Một Ngàn, xung quanh là đờn Vàm Xáng, đờn Rạch Gòi nhưng bà con đến xem đông nghẹt, trên bờ dưới sông vui như hội”. Ca khúc “Hoan hô Mặt trận Giải phóng Dân tộc” do ông Ba Xệ viết chỉ trong một ngày, được bà con ủng hộ hết mình vì thể hiện khát vọng của cả dân tộc. Ông còn có ca khúc “Tiến lên giải phóng miền Nam” được VCCT và bà con thuộc nằm lòng.

Với sân khấu là bộ ván, tấm đệm, trên bờ ruộng; ánh đèn là đèn măng-xông, đèn mù u, đèn khí đá; âm thanh tự chế... VCCT từng ngày lớn mạnh. Thời điểm Đông Khởi 1960, tuy còn non trẻ nhưng ngoài nhiệm vụ văn nghệ tuyên truyền, VCCT còn trực tiếp chiến đấu, đứng nghĩa “tay đàn tay súng”. Đoàn đã kết hợp với bộ đội bao vây, tấn công một số đồn bót ở Phong Điền, Vàm Bi và một số đồn ở vùng Long Mỹ, Vĩnh Viễn... Bằng vũ khí văn nghệ, VCCT vừa tuyên truyền về con đường sáng của cách mạng, vừa khơi gợi lòng yêu nước, tình cảm quê hương, gia đình để kêu gọi lính ngụy về với cách mạng.

Trưởng thành trong gian khó

Những năm tháng chiến tranh ác liệt, đời sống vật chất vô cùng cơ khổ nhưng không gì có thể ngăn nổi tinh thần yêu nước, yêu văn nghệ của VCCT. Và bằng tinh thần

ấy, những sáng tạo nghệ thuật đã thăng hoa để VCCT ngày càng trưởng thành. Bộ trống “Việt Nam đánh giặc Mỹ” của cô nghệ sĩ Trần Giác, sáng chế năm 1972- thời điểm khốc liệt nhất trên chiến trường miền Nam- là minh chứng hùng hồn cho sức sáng tạo và tinh thần vượt khó của VCCT. Bộ trống được làm bằng vỏ bom, pháo sáng, ăng-ten, võng dù... Được thiết kế trên cùng là bộ gõ có hình ảnh bản đồ Việt Nam, búa liềm, dưới bản đồ là chiếc búa gõ lên nón sắt của quân đội Mỹ. Bộ trống ra mắt lần đầu tiên trong hội nghị chống phá bình định và lễ đón nhận Huân chương Thành đồng Hạng Nhứt của Cần Thơ, rồi trở thành vũ khí tuyên truyền gắn với nhiều lễ mừng công, chiến thắng và phục vụ đồng bào đến tận ngày toàn thắng. Đôi tay tài hoa của nghệ sĩ Trần Giác còn làm ra nhiều vũ khí tự tạo, hàng trăm giấy căn cước giả mộc nổi cho cán bộ ta hoạt động hợp pháp rồi máy phóng, tráng ảnh, đèn chiếu (ảo đăng)... Cô nghệ sĩ Trần Giác còn là nhiếp ảnh gia nổi tiếng của Tây Nam bộ. Hàng trăm tấm ảnh của ông phản ánh không khí cách mạng, chiến trường ở Cần Thơ thời chống Mỹ trở thành hình ảnh tuyên truyền sinh động cho VCCT; hiện nay là tư liệu quý.

Nghệ nhân Nguyễn Thanh Liêm, từng là VCCT, vẫn không quên những đêm giãng mừng đã chiến ngủ trong đồng bung xép nước năm 1971, bị vắt, đĩa hút máu khắp người; những chuyến đi diễn bị trục trặc, đâm giã phát hiện, phóng pháo, anh em phóng xuống mương, nằm trên ruộng, sinh lây bám đầy người nhưng đến giờ vẫn lên sân khấu vì bà con đang chờ. Hay lần VCCT diễn ở sân nhà thờ Đất Mới (Vĩnh Viễn- Long Mỹ) dịp Lễ Giáng sinh. Vì sợ địch phát hiện nên diễn viên hát “chạy”- không có micro- trong tiếng súng vang rền của giặc ở đồn Cái Dứa, cách đó chưa đầy cây số. Đến bài hát có đoạn “Chẳng kẻ thù nào ngăn nổi bước ta đi...”, anh em càng hát càng phấn khích nên giọng lớn dần. Mọi người nhắc: “Hát nhỏ thôi, giặc nghe là chết!”. Nhưng đúng là không nỗi sợ nào ngăn nổi giọng hát vẫn công. Nhìn lại, cây đàn ghita của ông Liêm đã đứt 2 dây mà vẫn vang lên.

Theo thống kê của soạn giả Minh Thơ, tính từ giai đoạn bắt đầu hoạt động đến khi kết thúc sứ mệnh lịch sử (1960-1976), các nghệ sĩ Đoàn VCCT- dưới sự dẫn dắt của 6 vị Trưởng đoàn: Vũ Thanh Tâm (soạn giả Quốc Thanh), soạn giả Huỳnh Sơn Đàng, soạn giả Hoàng Hà, soạn giả Lê Quang Kiên, nhạc sĩ Phạm Hồng Thái và nhạc sĩ Thanh Phước, cùng với 3 vị Trưởng Đội Văn công xung kích gồm: Biên đạo múa Nguyễn Văn Tây (Hai Râu), soạn giả Nguyễn Văn Dề (Chí Sinh) và nhạc sĩ Lý Cảnh - luôn đi đầu trên mặt trận tư tưởng, văn hóa của cách mạng.

Nghệ nhân - soạn giả Nguyễn Bá Thế (Minh Thơ), từng là Phó đoàn VCCT nhớ lại, Cần Thơ là nơi đầu sóng ngọn gió của miền Tây Nam bộ thời chống Mỹ. Có lúc VCCT phải chia làm 2 đội vì tình hình chiến sự ác liệt, khó hoạt động; có lúc phải co cụm tập luyện vì không còn địa bàn biểu diễn. Đặc biệt từ năm 1968-1970 trên

chiến trường trọng điểm Cần Thơ, địch đánh phá ác liệt, nhất là sau Tết Mậu Thân 1968, địch kéo pháo bầy, B52, đóng đồn bót dày đặc, VCCT phải chia thành 3 Đội Văn công xung kích. “Khó khăn là vậy nhưng suốt cuộc chiến, chưa bao giờ VCCT ngưng hoạt động”- ông khẳng định.

Bài 2: Một thời gian lao mà anh dũng